

INNOVATSION TA'LIM MUHITIDA MAKTAB RAHBARINING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA KASBIY KOMPETENTLIKNING MOHIYATI VA UNING XORIJIY MAMLAKATLARDA O'RGANILISHI

Amonxonova Yanglishxon Abduazizxon qizi - JDPU, "Umumiy psixologiya" kafedrasida stajyor-o'qituvchisi

Jonibekova Fotima Orif qizi –JDPU, Psixologiya (amaliy psixologiya) 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Innovatsion ta'lim muhitida maktab rahbarining zamonaviy ta'lim tizimida kasbiy kompetentlikning mohiyati va uning xorijiy mamlakatlarda o'rganilishi. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarda umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyati bilan bog'liq jarayonlarni yanada takomillashtirishda maktabni boshqarish jarayonlarida innovatsion yondashuvlar, boshqaruv funksiyalari va metodlarini amalga oshirish usullari, rahbarlik uslublari va ulardan unumli foydalanish yo'llarini aniqlash haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, kompetentlik, kasbiy kompetensiyasi, adekvat , tahliliy bilish, prognostik bilish, refleksiya.

Ilmiy izlanishlar natijasida G'arb psixologlarining kasbiy kompetensiya haqidagi qarashlari diqqatga sazovordir. Atyishimiz mumkinki, psixologiyaning differensial- diagnostika yo'nalishi asoschilaridan biri bo'lmish F.Parson har bir inson o'zining kasbiy qobiliyatlari bilan faqat bir kasbni bajarish layoqatiga ega deb hisoblaydi. Uning fikricha, o'z-o'zining garmonik rivojlanishning asosida aynan kasbni to'g'ri tanlash yotadi va insonning imkoniyatlari to'g'risida kutilayotganlar o'rtasida ichki nizolarning mavjud emasligi bilan belgilanadi. Barcha kasblarga qo'llaganda ushbu fikrga qo'shilmalik mumkinligiga qaramasdan, pedagogik kasbni tanlashga nisbatan uni to'g'ri deb aytish mumkin. Ta'lim muassasasida birinchi marta pedagogik amaliyot o'tayotgan yuqori bosqich talabalari va mustaqil pedagogik faoliyatga kirishayotgan yosh o'qituvchilarda vujudga kelayotgan psixologik muommolar ko'p jihatdan shaxsning psixologik holatining pedagog xodimlarga qo'yiladigan talabalarga muvofiq emasligi bilan bog'liq bo'ladi.

Kasbiy rivojlanish nazariyasining umumiy qoidalarini umumlashtirgan va tahlil qilgan olimlardan bir bu V.A.Bodrov hisoblanadi. Uning mohiyati: "Professionallikning muvaffaqiyati shaxsning shaxsiy individual-psixologik xususiyatlarining amaliyot talablari bilan muvofiq kelish darajasi bilan belgilanadi. Har bir inson bir qator kasblar talablariga mos keladi".

Shu tariqa, professionalni umumiy ma'noda, kasbiy faoliyatni amalga shirish uchun zarur bo'lgan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarning,

shuningdek, shaxsning neyrodinamik va shaxsiy sifatlarining uyg'unligi deb ta'riflash mumkin. N.E.Kazakova va I.A.Valeyeva ta'rifi ko'ra professional - bu, mehnat faoliyati jarayonida o'zini ongli ravishda o'zgartiruvchi va rivojlantiruvchi, kasbga o'zining shaxsiy ijodiy ulushini qo'shuvchi, o'zining kasbiy faoliyati natijalariga amiyatdagi qiziqishlarni vujudga keltiruvchi va jamiyatdagi o'z kasbining obro'sini oshiruvchi insondir.

Professionalning yana bir muhim sifatlaridan biri bu doimiy o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini bilimni oshirish qobiliyati, shuningdek, refleksiya oid qobiliyatidir. Kasbiy kompetensiyaning mazkur jihatlarning asosi nazariy jihatdan hali maktab davridayoq - ta'lim oluvchilarda o'z-o'zini baholash, tahlil qilish va bilimni oshirish ko'nikmalarini shakllantirish yo'li bilan qurilishi lozim.

Shunday qilib, xulosa o'rnida aytish mumkinki, kompetentlik - bu, o'rganish mumkin bo'lgan (o'qish davrida yoki amaliyotda) narsa, ya'ni o'qituvchining pedagogik, psixologik va metodik savodxonlikka egalik darajasi, u yoki bu yosh guruhidagi ta'lim oluvchilar bilan ishlashda amaliy tajribaga egalikdir; kompetensiya esa - pedagog kasbi uchun zarur bo'lgan tug'ma yoki orttirilgan sifatlar: u yoki bu yoshdagi auditoriya bilan ishlay olish ko'nikmasi (har bir o'qituvchi, qoidaga ko'ra, o'z yosh toifasiga, ya'ni o'zi uchun ishlashi qulay bo'lgan yosh auditoriyasiga ega), o'z fanini o'rganish qobiliyati, sabr-qanoatlilik, empatiya, psixologik kuzatish va tahlil qilish qobiliyati va h.k. Bu sifatlarning qaysilarinidir, shubhasiz o'zda tarbiyalash mumkin, ammo talabalar va yosh o'qituvchilar bilan ishlash tajribasi o'qituvchining pedagogik kompetensiyasining

ko'pchilik komponentlari yo tug'ma, yo bolada bolalikdan to'planadi degan xulosaga kelish imkonini beradi.

O'qituvchining "kasbiy kompetensiyasi" tushunchasiga hozirda ta'limga insonparvarlik yondoshuvi nuqtayi nazaridan ham qaralmoqda, uning maqsadi o'quvchi shaxsini shakllantirish va rivojlantirishdan iboratdir. Insonparvarlik nuqati nazaridan ta'limga yondoshuvning asosiy elementi bu, subyekt-subyekt munosabatlari bo'lib, pedagogik jarayonda o'qituvchi va o'quvchi roli teng ahamiyatga ega hisoblanadi. Ta'lim jarayonida tomonlarning teng faolligi ularning ijtimoiy va psixologik manzaradagi tengligini ifodalamaydi. Bu vaziyatda o'qituvchining mahorati o'zaro hamkorlik chegarasini ushlay bilishida, shaxsning o'z-o'zini garmonik rivojlanishi g'oyasiga e'tiborni qarata bilishida ko'rinadi.

A.V.Lunacharskiy fikricha "Aqlli va tajribali o'qituvchi uchta savolga javob berishda: qanday qilib irodani tarbiyaJash kerak, qanday qilib xarakterni shakllantirish kerak, qanday qilib birdamlikni rivojlantirish kerak, — degan savolga bitta kuchli so'z bilan —mehnat orqali degan javob borligini payqamasligi mumkin emas.

Ko'p vaziyatlarda o'qituvchining nazariy tayyorgarligi deganda faqat psixologik-pedagogik va maxsus bilimlar birligini tushunadilar. Faqat bilimlarini oshirish bilangina ishimz yakunlanmaydi, chunki o'qituvchi tajribasi tizimida qo'llay boshlanmasa, bilimlar keraksiz toshdek og'ir yukka aylanadi. Shu bois

ta'lim berishning nazariy asoslariga murojaat qilishga to'g'ri keladi. Nazariy faoliyat pedagogik fikr yuritishning umumlashgan bilish xususiyati bo'lib, o'qituvchining tahliliy, taxminiy, loyihaviy va refleksiv biiish xususiyatlarini o'zida birlashtiradi.

Adekvat - "tenglik", "to'laligicha bir xillik", "aynan o'zi" ma'nosini beradi.

Tahliliy bilish - tahliliy bilish xususiyatining shakllanganligi, pedagogik mahoratning eng muhim qirralaridan biri hisoblanadi. Analiz-tahlil aynan tahliliy bilish orqali pedagogik fikr yuritishning umumlashgan tarzidagi bilishini yuzaga chiqaradi. Bunday biiish bir qator shaxsiy bilish tizimini o'zida bmujassanlasshtiradi. Pedagogik hodisalarni uni tashkil etuvchi unsuriarga ajrata olishi (sharoit, sabablar, oqibatlar, rag'batlantiruvchi omillar, vositalar, shakl va boshqalar), bar bir bo'lakning bir butunlik bilan bog'liqligi va tomonlarning birgalikdagi harakatini anglashi; ta'lim-tarbiya nazariyasidan kelib chiqayotgan hodisa mantig'iga mos keluvchi g'oya, fikr va qonuniyatlarini topa biiishi; pedagogik hodisalarni to'g'ri aniqlay olishi, eng muhim pedagogik vazifani (muammo) topish va uni samarali yechish yo'llarini bilish kabilar kiradi.

Fakt va hodisalarni nazariy tahlil qilish; narsa va hodisalarni boshqa narsa va hodisalardan farq qiluvchi o'ziga xos jihatlarini ajrata bilish; ana shu narsa va hodisalarni tashkil etuvchi unsurlarni aniqlay olishi; ushbu tizimdagi barcha unsurlarning mohiyati va vazifasini, rolini aniqlay olishi, butun bir hodisaga har bir unurning o'ziga xos ta'siri, ushbu hodisaning ta'lim jarayonidagi o'rnini aniqlashi kabilardir.

Prognostik bilish - oldindan bilish, ijtimoiy jarayonlarni boshqarish, ta'lim jarayonlarini oldindan ko'zlagan maqsad va oxirgi natija, subyekt tafakkurida aks etib turishi demakdir. Prognostik bilish uch guruhga birlashtiriladi:

jamoaning rivojlanishini tashxis qilish, aniqlashning strukturasi, o'sishi sur'ati, o'zaro munosabatlari takomillashuv tizimi, faoliyati o'rnining o'zgarishi, ba'zi talabalarning o'zaro munosabatlaridagi o'zgarishlarni sezish kabilar;

-shaxs rivojlanishini tashxis qilish;

-kishining shaxsiy ishchanlik xususiyatlari, hissiyoti, odob-axloqi, hulqi, kamchiliklari, tengqurlari bilan munosabatlardagi qiyinchiliklari va hokazolar.

Pedagogik jarayonlarni tashxis qilish: ta'lim-tarbiya va o'quv darslik hamda jihozlarni rivojlantirish imkoniyatlari, taiabalarining o'quv va boshqa faoliyatlarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni oldindan bilish; u yoki bu ta'lim sohasidagi usul va vositalarni qo'llash orqali olinadigan pirovard natijani va boshqalarni aniqlash; voqea-hodisaning bir qismini kuzatish orqali hosil bo'lgan natijani, voqea va hodisalarning boshqa qismiga, boshqa hududiga yoyish hislatlari.

Pedagogik tashxis qilish o'qituvchida modellashtirish, gipoteza va tahlillarni olg'a surish, fikriy sinov va tajribalar o'tkazish va boshqa xususiyatlarni talab etadi.

Loyihalashni bilish - uchlik: "tahlil", "tashxis qilish"⁴, "loyiha" kabi

bilishning maxsus guruhi yordamida ta'lim-tarbiyaning aniq rejalarini amalga oshirish imkoniyatlarini beradi.

Ta'lim-tarbiya ishlar istiqboli va dolzarb amalga oshirilishi lozim bo'lgan reja sanaladi. Darslar va tarbiyaviy tadbirlar ana shular jumlasidandir. Loyihalashni bilish quyidagilarni o'z ichiga oladiva amaliyotga tadbiiq etadi:

-ta'lim-tarbiya maqsadlari, mazmun va mohiyatini aniq pedagogik vazifaga aylantirish;

-pedagogik vazifalar, talabalar faoliyatida ularning talab- istaklariga qarab mazmun-mohiyat, material zaxirasi, tajriba va shaxsiy ishchanlik sifatlarini safarbar qilish;

-pedagogik jarayonlarda bosqichlariga qarab eng asosiy va yordamchi vazifalarni aniqlab olish hamda ularni hisobga olgan holda yondashish;

-hamkorlikdagi ijodiy ishlar tizimi rejasini ishlab chiqishda faoliyat turlarini qo'yilgan vazifaga mos kelishiga e'tibor qaratish;

-talabaiarning individual ishlarini loyihalashda, ularning qobiliyatlari rivojlanishidagi nuqsonlarni, ijodiy kuch va iqtidorlarini hisobga olish;

-pedagogik jarayonlar uchun mazmun, shakl, usullarni tanlashda hamma uchun maqbul bo'lgan yo'l va vositalarni qo'llash;

-talabalarning faolligini oshirishni rag'batlantiruvchi va salbiy holatlarning oldini olish usullari tizimini loyihalash;

-tarbiya muhitini rivojlantirish va ota-onalar, jamoatchilik bilan aloqalarni mustahkamlovchi ioyihalarni ishlab chiqish;

-tezkorlik, dolzarb, zudlik bilan olib boriladigan ishlarni loyihalash, pedagogdan bir qator kichik inetodologik bilish turlarini talab qiladi:

Refleksif bilish – har kim o'zining ruhiy holatiga ko'ra, narsa va hodisalardan ta'sirlanish orqali bilish, pedagogning o'ziga yo'naltirilgan o'z faoliyatini nazorat qilish va baholash faoliyatidir. Uni pedagogik vazifalarni yechishning so'nggi bosqichi, ta'lim-tarbiya faoliyatiga yakun yasash muolajasi hisoblaydilar. Refleksiya o'z faoliyati va holatini tahlil qilish, aks ettirish niyatida orqaga bosib o'tilgan faoliyatiga nazar tashlash demakdir.

Refleksiya - bu, pedagogik faoliyat subyekti tomonidan bilish va anglashgina emas, balki pedagogning kim ekanligini boshqalar (talabalar, hamkasblar, ota-onalar) tomonidan bilishi va anglashi, uning o'ziga xosligi, hishayajoni va kognetiv tasawurlarini ijodiy tushunish demakdir. Biz o'qituvchining nazariy tayyorgarligi haqida fikr yuritar ekanmiz, ko'z o'ngimizda o'qituvchi shaxsini nazariy bilimlar bilan qurollantirishni ham nazarda tutishimiz mumkin, ammo pedagogik kompetensiyaning o'ziga xosligi shundaki, eng avvalo, pedagog o'z ustida ishlashi, o'z kasbiy mahoratini, o'z kompetensiyasini takomillashtirib borishga tayyorligida ko'rishimiz mumkin.

Hozirgi kunda mamlakatmizda kasbiy kompetensiyaga ega bo'lgan, pedagogik mahoratli, nazariy-amaliy bilimlarni chuqur egallagan, ma'naviyati yuksak pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash masalasiga davlat dasturida

belgilangan vazifalarni amalga oshirish nuqtayi nazaridan yondoshilmoqda, ammo nazariy va amaliy tayyorgarlik masalalarida anchagina muammolarimiz ham yetarlichadir. Birinchi navbatda, oliy ma'lumotli o'qituvchi magistr oliy ta'lim muassasalarida faoliyat olib borishi mumkin, ammo unga qo'yiladigan nazariy va amaliy tayyorgarliklar tizimini belgilab qo'yilishi va davlat standard me'yorlari tizimi ishlab chiqilishi kerak.

-Ilmiy pedagogik kadrlar (professor, dotsent), ular yuqori malakali mutaxassislamini tayyorlaydi, yangi bilimlar va yangi g'oyalarni yaratadilar va amaliyotda o'z samarasini ko'rsatadi.

-Pedagogik kadrlar (pedagogik o'qituvchilar, muallim va tarbiyachilar) shaxsni tarbiyalaydilar, yangi bilimlarni shakllantiradilar.

Ilmiy-pedagog kadrlar faoliyati natijasida shakllanadigan mutaxassislar, zamonaviy kasbiy mahorat, ko'nikma, bilimlarga ega, mustaqilligimiz g'oyalari sodiq, vatanga muhabbat, umuminsoniy qadriyatlarini biluvchi, milliy istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalangan bo'lishi lozim.

“Pedagogik kompetensiya” kursini o'rganishda quyida keltirilgan prinsiplarga asoslanilsa, bu faoliyat muvaffaqiyatli amalga oshadi.

1. O'qitishda umumiy yondashuv tamoyili - bu, tamoyil shundan iboratki, bilim boshdan kechirilgan amaliy tajriba asosida egallanadi. Mashg'ulotlar shunday tuziladiki, mavzuning nazariy holati munozarada anglaniladi, keyin pedagogik qobiliyatni o'stiruvchi mashqlar o'ynaladi, oxirida, muammoning muhimligi pedagogik treninglarda anglab yetiladi.

2. Aktiv kommunikatsiya tamoyili - bu, bilimlar sistemasini qayta ishlashni o'z ichiga oladi va talabalarni aktivlashtirishga qaratilgan bo'ladi: rolli o'yinlarni o'tkazish, musobaqa, faoliyat demonstratsiya qilingan fragmentning muhokamasidan, talabalarni darsni tashkil qilishga jalb etishdan iboratdir.

3. Pedagogik faoliyatni qismlarga bo'lib o'rganish tamoyili - psixofiziologik va pedagogik treninglar orqali asta-sekinlik bilan alohidagi usullarni egallash. Har bir talaba o'quv yili davomida qanday tushuncha, malakani egallashi zarurligini bilishi lozim. Dastlab, birinchi bosqich talabasi o'zining, tashqi ko'rinishi, nutq, pedagogik muomala madaniyati tashkilotchilik texnikasini boshqarishi lozim.

4. Pedagogik texnika va vazifalarni rivojlantirishda malaka va kichik dars berishdan ijodiy foydalanish.

5. Yo'nalish bo'yicha yondashuv, mashg'ulotlarda mutaxassislikni hisobga olish, pedagogik mahoratni shakllantirish.

6. Bilim va malakaning o'zaro bog'liqlik tamoyili - bunda oliy ta'limning laboratoriya mashg'ulotlarini, akademik litsey, professional ta'lim va ixtisoslashtirilgan maktablarda pedagogik amaliyotni tashkil etish kiradi.

Axborot, tor (qisqacha) “informatsiya” beruvchi darslar ilmiy va tajribaviy reja bo'yicha kam ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchining o'z hissiyotlarini ifodalay olishi, ularni talaba sezadigan va o'ziga tortadigan qilish

muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi o'z hissiyotlarini yaratishda o'zining nutq vositasining intonatsiyasi, fonetikasidan, tana zaboni, ya'ni imo-ishoralari, mimikadan va ifodali gavda tuzilishidan foydalanib namoyon qiladi.

Nutq ta'siri orqali o'qituvchining hissiyoti talabalar tomonidan boshdan kechirilishi, u orqali o'zining munosabatini, ahloqiy qadriyatlarni talabalarga o'tkazadi. Bunday hissiy garmoniyaga erishish natijasida u talabaning milliy dunyosiga aktiv ta'sir qila boshlaydi, nutqning bilish va amaliy faoliyatida o'ziga xos katalizator hisoblanadi. Barcha o'qituvchi bilishi kerakki, shaxsning e'tiqodi hissiyotlarsiz amalga oshirilmaydi.

Amaliy o'quv tarbiya ishlarida o'qituvchi hissiyotining turlarini, ularning xususiyatlarini va o'ziga xosligini bilishi zarurr. Insonning ma'naviy dunyosi — bu juda xilma-xil va shiddatli va to'xtovsiz hayajonlardan va hissiyotlardan iborat bo'ladi. Hissiyot insoniyatning hamma dunyoviy sezgilariga va dunyoviy munosabatlariga kirib keladi. Buyuk rus pedagogi K.D.Ushinskiy aytganidek, hissiyotda odamning butun turmush-tarzi, tarixiyliigi ham ifodalanadi.

Tafakkur va hissiyot “bosh” va “yurak” ning o'zaro uyg'unligiga o'qituvchining pedagogik mahoratiga tayanadi.

Hissiyotni birinchi va ikkinchi darajaga ajratish mumkin.

Insonning birinchi darajali hissiyoti evolyutsiyaning biologik qatlamida shakllanadi va rivojlanadi, instinkt va sezgilardan iborat bo'lgan hissiyotdir.

Ikkinchi darajada, insonlarga xos bo'lgan hissiyot ijtimoiy asosda yuzaga keladi.

Pedagogik va psixologik fanlarda insoniarga xos hissiyotlarni yuzaga keltiradigan predmetlar asosida farqlanadi. Masalan; axloqiy normalar, mehnat, aqliy, amaliy, estetik hissiyotlarning boriigi to'g'risida gapiradilar. Tevarak atrofhing predmeti sifatida aniqlash ulami mazmuniga ko'ra birlashtirish demakdir.

Ta'lim va taraqqiyotning o'zaro munosabati muammosini psixolog L.S.Vigotskiy hal etdi: U “Ta'lim jarayoni taraqqiyot jarayoniga mos kelmaydi; ta'lim jarayoni taraqqiyotdan ilgarilab ketadi va bolalar psixikasining taraqqiy etishini ergashtirib boradi, unga yaqin istiqbol ochib beradi” - deydi.

Bir qator olimlarning fikriga ko'ra, oliy ta'limni isloh qilish, yangilash, takomillashtirishda zamon talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashining asosiy yo'llaridan biri *kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv* hisoblanadi. Oliy ta'limda o'qish va tarbiyaning bunday uslubini joriy qilish o'z-o'zidan an'anaviy qarashlarni tubdan o'zgartirishni talab qiladi. Endigi navbatda bilim, ko'nikma va tajribalar bu borada endi kamlik qilishi ko'zga yaqqol tashlanmoqda.

Hozirgi zamon pedagogika fani va bu borada olib borilayotgan ilmiy izlanishlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, turli soha va mutaxassisliklarga, fan va uslublarga, o'qitish usullari, texnologiyalariga juda ko'p e'tibor qaratilganligini sezishimiz mumkin. Ammo ana shu pedagogik usullarni tushunish, ularni amaliy

faoliyatda qo‘llash masalasi eng muhim eng dolzarb muammolardan biriga aylanib borayotganligini ta’kidlab o‘tishimiz mumkin.

Pedagogika fani ham boshqa gumanitar va tabiiy fanlar qatori o‘z tizimini pozitiv shakllantirishda muammolar bor. Muammo bu sohadagi pedagogik nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etislida yaqqol ko‘zga tashalanadi. Aniqrog‘ qilib aytadigan bo‘lsak, o‘qituvchilarda nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish mahoratining yetishmasligi o‘z faoliyatida sezilmoqda. Demakki, ko‘plab o‘qituvchilarni, pedagoglarni eskirib qolgan nazariy bilimlarni innovatsiyalar bilan bog‘liq holda amalga oshirish lozim. Ularda zamonga xos tub o‘zgarishlarga mos kelish, munosib bo‘lish kabi sifatlar yetishmayapti xolos. Huddi shu sifat kompetensiya - kompetensiya egasi bo‘lish, kompetent pedagog nomini olish masalasi hisoblanadi.

Yevropa mamlakatlari o‘qitish tizimidan ko‘chirib olingan kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv Rossiya pedagog olimlarini chuqur izlanishlar olib borishga chorlamoqda. Ammo pedagogik o‘qitish usul va metodlari texnologik yo‘llarini kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv atamasiga ag‘darib olish bilan masala yechilmasligi yanada namoyon bo‘lib bormoqda.

Kompetensiya masalasining dolzarbligini shundn iborataki, eng avvalo, o‘qituvchi va pedagogning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirish muammosini yechishni o‘z oldiga asosiy maqsad qilib qo‘ymoqda.

Kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuvning dolzarbligini Vatanimizning ta’lim-tarbiya tizimida ham sezish mumkin. Kompetensiya eng avvalo, davlat va jamiyat tomonidan beriladigan ishonch, vakolat ekanligini ta’kidlash zarur. Aniqrog‘i, mamlakatimiz manfaati uchun xizmat qilish kompetensiyasi - vakolati zarurligini ko‘rishimiz mumkin.

“Oliy ta’lim o‘qituvchisi kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish aspektlari” haqida fikr yuritar ekanmiz, mavzu uchun AQSH, Fransiya, Yevropa mamlakatlari, Rossiya pedagogikasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarga e’tiborimizni qaratishimiz lozim shu bilan birgalikda O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimidagi ilmiy va amaliy izlanishlarni o‘rganishga, ularni tahlil qilishga harakat qilamiz.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’limi mutaxassislar tayyorlashda mehnat bozori talablaridan kelib chiqqan holda islohotlar sari yuz tutmoqda. Hozirgi paytda oliy pedagogik maktabning asosiy vazifasi, biz yuqorida tilga olib o‘tgandek raqobatbardosh, kompetentli o‘qituvchilar tayyorlashdan iboratdir. Shiddat bilan o‘zgarib borayotgan oliy ta’lim maktablarida ishlay oladigan, o‘z kasbiy vazifalarini mustaqil va ijodiy yecha oladigan o‘qituvchilarga bizning mamlakatimizda ham talab kuchayib bormoqda. Kompetentlikning mezonlari qanday, o‘qituvchi kasbiy tayyorgarligi qanday bo‘lishi lozim? degan savollarga javob qidiramiz.

Pedagogik kasbiy kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv masalasida

butun dunyo olim va mutaxassislari o'rtasida ilmiy munozara va bahslar davom etib kelmoqda. Yevropa mamlakatlari va AQSHda pedagogik olimlariga nisbatan Rossiya olimlari kasbiy kompetensiya masalalariga alohida ahamiyatli ekanligi yaqqol ko'rinadi. V.Slastenin, I.Isayev va boshqalar tomonidan yaratilgan "Pedagogika" o'quv qo'llanmasining 3-bobi "Pedagogning kasbiy kompetensiyasi"ga bag'ishlanib, bu tushuncha va mahorati haqida fikrlar berilgan. Mualliflarning ta'kidlashiga ko'ra, pedagogik kompetensiya tizimi, amaliy va nazariy tayyorgarligi, pedagogning kasbiy kompetensiyasi kasbi boshqaruvchi va shakllantiruvchi xususiyatga ega. Shaxs shakllanishini boshqarish kompetentlikni talab qiladi. Bu o'zida o'qituvchining nazariy va amaliy tayyorgarligini jamlagan holda uning kasbiy mahoratini namoyish qiladi. U yoki bu kasb yo'nalishi bo'yicha o'qituvchining malakaviy tasnifi pedagog kompetensiyasi modeli me'yorlari bilan o'lchanadi,¹ deb yozadilar.

V.A.Bolotov va V.V.Serikovlarning fikricha, kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv talabaning bilimdonligini emas, balki muammolarni hal qila olish qobiliyatini ko'rsatadi va eng birinchi darajadagi zarur qobiliyat deb baholaydi.²

E.V.Bondorevskaya va S.V.Kulnevichning ilmiy ishlarida talabalar yig'adigan kompetensiya unsurlari faqat asosiy maqsadga, pedagogik faoliyat olib borish uchun yo'naltirilishi yoki zarur bo'lishi lozim deb hisoblaydi.³

Hozirgi kunda chuqur islohotlarni, modernizatsiyalashni talab qiladigan zamonaviy ta'lim o'z-o'zidan kompetensiya nuqtayi nazaridan yondashuv masalasini ko'ndalang qilib qo'yadi. Bu esa ablatta, kasb jihatdan kompetentligi bo'lgan bo'lajak o'qituvchini tayyorlashni talab qiladi. Ta'limning asosiy maqsadi talabada ijtimoiy zamon sifatlarini va kompetensiyani, shaxs sifatida o'z-o'zini anglash, o'z bilimlarini mutassil oshirib borish, o'z-o'zini boshqara olish va faollashib borishni shakllantiradi.

Abatta, bu mavzuning o'rganilganligi darajasini ko'plab xorijiy va mamlakatimizdagi oliy va mutaxassislar tomonidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlarda o'z ko'zimiz bilan ko'rishimiz mumkin. Agar biz AQSH oliy pedagogik ta'limi tizimi faoliyatiga nazar tashlamoqchi bo'lsak, B.D.Vulfson, T.N.Kuriiova, Z.A.Maikova va boshqalarning ilmiy ishlarini, agar AQSH pedagogik ta'limining maqsadiari haqida bilmoqchi bo'lsak, N.D.Nikandorova, V.YA.Pilipovskiy, bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy pedagogik ta'limi bo'yicha G.G.Agapova, O.O.Borovikova, V.S.Budenko va boshqalarning ishlarini, AQSH o'qituvchilarining malaka oshirish tizimi haqida esa V.B.Gargay, N.I.Kustinova va boshqalarning ishlariga nazar tashiasak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Yuqorida nomlari tiiga olingan olimlarning ilmiy ishiaridan Rossiya va AQSH ta'lim tizimi bir-birini to'ldirib boyitganligini tasavur qilishimiz mumkin.

AQSHdagi kompetensiyaviy yondoshuvning falsafiy asoslari masalasida, ularning global maqsad va vazifalari, tashkiliy tizimi, mohiyati, ta'lim standartlari, sifati, ta'limning sifatini nazorat qilish, oliy pedagogik maktablarning faoliyatini

aks ettirgan mualliflar M.Apple, D.Armstrong, D.L.Ball, D.Barnes, F.Baumgartner, M.Cochran-Smith, D.K.Cochan, L.Darling-Hammond, S.Feiman-Nemser, A.D.Glenn va boshqalar?

Bizning mamlakatimizda davlat dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish zamonaviy o'qituvchiga yangi talablarni qo'yadi. Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi kerak, degan savoi birinchi darajaga chiqadi. Kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuv masalasiga xorijiy mamlakatlarda bo'lgani kabi tavakkal yondashilmaydi. Kasbiy kompetensiya o'rniga ijodiy jainoaiar va pedagogik olimlar tomonidan kasbiy mahorat tushunchasi berilib, asosiy ilmiy ishlarda ma'lum bir soha va fanlarni o'qitish borasida metod va uslublami ishlab chiqishga qaratilgan, lekin aynan kompetentli o'qituvchi masalasiga yondoshuv endigina amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimiz uzluksiz ta'lim tizimining malaka oshirish bo'g'inida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, uni amalga oshirish hozirgi davr istiqbol talablaridan amaliyotchi o'qituvchilar yetarli hamda samarali foydalana olmayaptilar. Buning asosiy sabablari malaka oshirish muammolari yetarli darajada tadqiq etilmaganligida, faqat sanoqli olimlarga kompetensiya nuqtayi nazaridan yondoshuvga e'tibor qaratganligidadir.

Respublikainizda malaka oshirish muammolari va kasbiy kompetensiya masalalarida B.Adizov, A.A.Alnadov, A.X.Aminov, T.L.Xurvaliyeva, N.A.Musliinov, Sh.Saidqulov kabi olimlar ilmiy izlanishlar olib borinoqdalar. Bu tadqiqotlarda asosan malaka oshirish tizimini takomillashtirishning tashkiliy pedagogik masalalari va pedagogik tashxislash masalalari o'rganilgan.

Abdulla Avloniy nomidagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash instituti olimlari biz yuqorida tilga olgan dunyoviy tajribalardan foydalanilgan holda kompetensiya tushunchasi va uning turlari haqida fikr yuritar ekan, T.L.Xurvaliyeva kasbiy kompetensiyani turlarga bo'lib o'rganishni taklif qiladi. Uni kasbiy kompetensiya, kasbiy kompetensiyani shakllanish bosqichlari, shaxsiy kompetensiya, umummadaniy kompetensiya va maxsus kompetensiya turiariga bo'lib o'rganishni tavsiya qiiadi. Ko'proq rus pedagog olimlari materiallaridan, ayniqsa, A.V.Xutorskiy ta'limda o'qituvchining yetti kompetensiyasini tasniflaganligini tilga olib, ularni to'g'ridan to'g'ri o'zbek pedagogika tizimiga tatbiq qilishga harakat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasni tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-sonli Farmoni. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06/19/5712/3034-son, 29.04.2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-son [Farmoni](#) 2019-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasi

3. Sh.N.Zaynutdinov, N.R.Qodirxodjaeva. "Menejment" fani bo'yicha o'quvslubiy majmuasi. "Iqtisodiy ta'limdagi o'qitish texnologiyasi" seriyasidan. T.: TDIU, 2006, 156 b
4. Sh.N.Zaynutdinov, N.R.Qodirxodjaeva. "Menejment" fani bo'yicha o'quv uslubiy ta'lim texnologiyasi. Uslubiy qo'llanma. "Iqtisodiy ta'limdagi o'qitish texnologiyasi" seriyasidan. T.: TDIU, 2006, 185 b
5. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari // Muslimov N.A.,
6. Асмолов А.Г. Психология личности. – М.: Просвещение, 1990. – 360 с.
7. Ахлидинов Р.Ш. Социально-педагогические основы управления качеством общего среднего образования.: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Ташкент, 2002. – 44 с.
8. Барановский А.И. Инновационный ВУЗ на рынке образовательных услуг. – Омск, 2005. – С. 64.
9. Иноятлов У.И. Теоретические и организационно-методические основы управления и контроля качества образования в профессиональном колледже: Дисс. пед. наук. – Ташкент, 2003. – 315 с.
10. Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-10-90-6> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.10.90.6>
11. Alibekov, D. (2021). SOTSIALNO-FILOSOFSKIE OSNOVY RAZVITIYA SISTEMY OBRAZOVANIYA. *Jurnal muzyki i iskusstva*, 2(2).
12. Farsakhanova, Dilafruz, and Davron Alibekov. "Technology to improve the quality of education based on educational values." *Архив Научных Публикаций JSPI* (2020).
13. Alibekov, Davron. "Sharq mutafakirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari." *Журнал музыки и искусства* 2.1 (2021).
14. Alibekov D. СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ //Журнал музыки и искусства. – 2021. – Т. 2. – №. 2.
15. Farsakhanova, Dilafruz, and Davron Alibekov. "Technology to improve the quality of education based on educational values." *Архив Научных Публикаций JSPI* (2020).
16. Alibekov, Davron. "Sharq mutafakirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari." *Журнал музыки и искусства* 2.1 (2021).
17. Alibekov, D., & Abduraqibova, D. (2023). TA'LIM TIZIMINING STRATEGIK RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
18. Alibekov, D., & Abduraqibova, D. (2023). TA'LIM TIZIMINING STRATEGIK RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 3(1).
19. Alibekov, D. (2023). JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSION YONDASHUVNING STRATEGIK AHAMIYATI. *Журнал*

- Педагогика и психологии в современном образовании, 3(3), 168-173. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9137>
20. Odiljonova, K. (2023). O'QUVCHILARDA SOG'lom tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari. Fan va innovatsiyalar, 2 (B4), 267-272.
21. Qarshiboyeva, G., & Odiljonova, X. (2022). ЎҚУВЧИЛАРДА ВАЛЕОЛОГИК БИЛИМНИ ОШИРИБ БОРИШ АСОСЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(5).
22. Abduazizkhan, A. Y. (2023). PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ETHICAL ATTITUDES IN STUDENTS BASED ON AXIOLOGICAL APPROACHES. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 15, 216-220.
23. Камолова, Ш. У. (2023). ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИ АМАЛГА ОШИРИШ АСОСИЙ ОМИЛ СИФАТИДА: Камолова Ширин Усаровна, ЖДПУ катта ўқитувчиси Амонхонова Янглишхон, Педагогика ва психология йўналиши 2-босқич магистри. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (2), 123-126.
24. Odiljonova, X. (2024). O'QUVCHILARDA VALEOLOGIK TAFAKKURNI O'STIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 3-11. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9411>
25. Amonxonova, Y. (2024). INNOVATSION TA'LIM MUHITIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK VA INNOVATION BOSHQARUVI HAMDA AXBOROT TA'MINOTI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 12-20. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9412>
26. Odiljonova, X. (2024). O'QUVCHILARDA VALEOLOGIK TAFAKKURNI O'STIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 3-11. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9411>
27. Alibekov, D. (2024). TA'LIM TIZIMIGA INNOVATSION YONDASHUVNING STRATEGIK ANAMIYATI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 21-26. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9446>
28. Amonxonova, Y. (2024). "MEN" KONSEPSIYASI INSONING O'ZINI-O'ZI ANGLASHI MASALALARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 44-49. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9513>

29. Alibekov, D. (2024). TA'LIM TIZIMINING BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TECHNOLOGIYALARNING AHAMIYATI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 4(1), 27-31. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9447>
30. Karshiyevna, A. R. ., & Gofurovna, A. S. . (2024). Social Determinants of Perceptions about the Family in Young People. Vital Annex : International Journal of Novel Research in Advanced Sciences, 3(1), 18–21. Retrieved from <https://innosci.org/IJNRAS/article/view/1979>
31. Atamurodova, R. (2024). ЎҚУВЧИЛАРДА ИНСОНИЙ ТУЙҒУЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ТАБИАТ ЛИРИКАСИГА ДАХЛДОР ШЕЪРЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(5), 25-28. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9364>
32. Atamurodova, R. (2024). ЎҚУВЧИЛАРДА ТАФАККУРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БАДИИЙ АСАРЛАРНИНГ ЎРНИ . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(5). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9357>